HET ATJÈH'SCH METRUM „SANDJA" IN VERBAND MET EEN TJAMSCH GEDICHT *).

DOOR

H. K. J. COWAN.

In de „Dictionnaire Cam-Français" van E. Aymonier en A. Cabaton¹⁾ komt op pag. XX—XXII van de „Introduction" voor een specimen van een Tjamschen tekst, nl. de zang van den „kadhar" (een „officiant musicien") bij het karbouwenoffer. Dit lied is daarom belangwekkend, daar het, naar mij voorkomt, zoo niet geheel dan toch gedeeltelijk, een soortgelijken dichtvorm vertoont, als men in het Atjèhsch aantreft in den z.g. „sandja" der hikajats. De Atjèhsche verzen („ajat") bestaan, gelijk bekend, uit 8 voeten, of liever 4 paren voeten, waarvan de beide middelste paren op elkander rijmen, terwijl de slotlettergreep van het geheele vers weer rijmt op die van het volgende. Er is dus een „inwendig-", zoowel als een „slotrijm". De voeten hebben in hun eenvoudigsten vorm 2 lettergrepen, doch kunnen er ook meer tellen, met dien verstande, dat, wanneer men de geaccentueerde lettergreep voorstelt door - en de ongeaccentueerde door [˘], [˘] - steeds vervangen kan worden door [˘] [˘] -. Voorbeelden hiervan zijn (gemakshalve neem ik de door Prof. Snouck Hurgronje in „De Atjèhers" gebezigde):

„Gah ban / gadjah / sië ban / toelō // djitoeëng / djoedō //
dinaḅ / mata //",

waarin alle voeten 2-lettergrepig zijn, en:

„Ada' / na oemoe / doedòë / lōn parōh // ba' bhaīh / njang
toedjōh // keudéh / lōn moela //",

waarin de 2e, 4e, 6e en 8e voet 3-lettergrepig zijn²⁾).

*) Wegens het ontbreken der benoodigde lettertypen ter drukkerij zijn in de transcriptie der Tjamsche woorden de volgende veranderingen aangebracht: c met romeinsche v er boven is vervangen door *tj*; u en i met boogje eronder (korthedsteeken) zijn vervangen door *ũ* en *ĩ*. (Noot der redactie).

¹⁾ Ed. Paris, Imprimerie Nationale, 1906.

²⁾ Prof. C. Snouck Hurgronje, „The Achehnese", dl. II, blz. 73, 74.

Bezien wij thans het Tjamsche gedicht. De eerste regel is niet anders, dan een soort opschrift of inleiding, die buiten het eigenlijke lied valt en hier verder buiten beschouwing kan worden gelaten¹⁾. Het eigenlijke lied bestaat uit 10 verzen, die, indien men ook hier aanneemt, dat iedere voet bestaat uit 2 dan wel 3 lettergrepen (˘ – of ˘ ˘ –), onderling vrij sterk afwijken ten aanzien van het aantal voeten waarin zij zijn verdeeld, zulks in tegenstelling met de Atjèhsche „sandja”, die alle verzen in een gelijk aantal van 8 voeten verdeelt. Zoo tellen sommige (de eerste drie) verzen aanzienlijk meer, andere (de 4e en 5e) minder dan 8 voeten, terwijl een aantal geheel aan de Atjèhsche ajat gelijk zijn. Wij zullen hier eerst behandelen de geheel aan het Atjèhsche metrum gelijke verzen, vervolgens die welke slechts een kleine afwijking vertoonen, en tenslotte die, welke door hun groot aantal voeten dermate van het Atjèhsche (en ook Tjamsche 8-voetige) vers afwijken, dat zij op het eerste gezicht zelfs in het geheel geen punten van overeenstemming vertoonen.

Geheel gelijk aan den Atjèhschen versvorm zijn de laatste vijf verzen van het lied met uitzondering van het tweede daarvan. Het eerste der vijf bestaat uit 8 voeten van 2 lettergrepen, terwijl de 4e en 6e voet op elkander rijmen²⁾. Het derde bestaat eveneens uit 8 voeten, doch de 6e voet, gevormd door de woorden „lūak kayāu”, telt 3 lettergrepen in plaats van 2, hetgeen ook het geval is met den 4en, 7en en 8en voet van het vierde vers, resp. gevormd door de woorden „çak kayā”, „mōrai baik”, en „tārajök”. Het vijfde en laatste vers heeft van de 8 voeten de 4e en 6e 3-lettergrepig, resp.

1) Deze luidt: nī panuōtj kadhar adauh pamrō kubav = dit zijn de woorden van den kadhar, die hij zingt ter begeleiding van den karbouw. Ik schrijf gemakshalve ö, waar Aymonier en Cabaton o' transcribeeren, zoodat het onderscheid tusschen o' en ö is weggefallen. Dit is te minder een bezwaar, daar ook in het Tjamsche schrift deze beide, ook in de uitspraak bijna gelijke vocalen geregeld door en voor elkander gebezigd worden.

2) Ook de 2e voet rijmt op de 4e en 6e, doch in hoeverre dit opzet dan wel toeval is, valt moeilijk uit te maken. Wellicht is het niet geheel aan toeval toe te schrijven, tenminste in Atjèhsche hikajats treft men wel zulk een variatie op de gewone structuur aan op een wijze die toeval wel uitsluit. Zoo vindt men in de „Malém Dagang” eenige malen deze drie op elkander volgende verzen:

„beudōih di oeneun Radja Radén, oereuëng gèt batén, teugōh seutia.

„beudōih di wië Panglima Pidië, oereuëng njang gië niba' radja.

„njang di teugōh Malém Dagang, panglima prang that peukasa”,

waarbij m. i. zeker het feit, dat „Radén” op „oeneun” en „Pidië” op „wië” rijmt van invloed is geweest op de keus wie de dichter rechts (oeneun) en wie hij links (wië) van Malém Dagang zou stellen.

gevormd door de woorden „lok kacā” en „yaum möda”. Ook deze verzen vertoonen het inwendig rijm van 4en en 6en voet, resp. met de woorden „kău” en „lăak kayău”; „çak kayā” en „daā”; en „lok katjā” en „yaum möda”. Gescandeerd moeten deze verzen dus als volgt gelezen worden:

- 1e: „hadaḥ / parauv / pauk bhoi / parauv // papauḥ / mök
lauv // prön lěi / çā mök //”
- 3e: „lidu / hō kā / mök jaui / kā kău // tānu / lăak kayău //
klău sâ / balan //”
- 4e: „balan / e vëi / çanak / çak kayā // lakëi / daā // mörai
baik / tărăjök //”
- 5e: „mödöh / drëi mök / haç sī / lok katjā // tā thău / yaum
möda // bhap nī / kā kău //”

Het tweede dezer vijf slotverzen maakt, gelijk gezegd, hierop een uitzondering en schijnt trouwens van alle andere verzen van het lied af te wijken. Het bevat blijkbaar 7 voeten, waarvan er één, de 4e, 3-lettergrepig moet zijn; een andere indeeling lijkt mij niet wel mogelijk. Hoewel dus in het aantal voeten overeenkomend met het na te behandelen 4e en 5e vers van het lied, wijkt het toch in zooverre daarvan af, dat de 3e en 5e voet onderling geen rijm opleveren, terwijl men zulk een rijm — voor zoover dit tenminste geen toeval is — wel zou kunnen zien tusschen den 4en en 6en voet, dus overeenkomstig de even behandelde, aan het Atjèhsche metrum gelijke, 8-voetige verzen. Leest men het op laatstgenoemde wijze, dan eindigt het vers vrij slap met één achteraanbengelenden voet, terwijl omgekeerd, bij lezing als ware het gelijk aan het bedoelde 4e en 5e vers, die eveneens 7-voetig zijn, het inwendig rijm ontbreekt. Wellicht echter moet men de mogelijkheid openlaten, dat bij het reciteeren van zulk een lied in de uitspraak der woorden dusdanige vrijheden geoorloofd zijn, dat een vers als dit slechts schijnbaar in schrift 7, doch inderdaad 8 voeten telt. Zoo zou b.v. in casu de laatste voet „rā jïök” misschien gelezen moeten worden „ra-a jiyök”, waardoor een voet gewonnen wordt. In hoeverre deze veronderstelling echter waarheid bevat, kan slechts beoordeelen, wie het vers heeft mogen aangehooren.

Opvallend is voorts aan dit vers, dat de slotlettergreep van den laatsten voet schijnt te rijmen op de laatste lettergreep van het vorig vers. Of dit echter toeval is, of dat het hier een slotrijm betreft als

in den Atjèhschen „sandja” kan ons ook uit de andere verzen van dit lied niet afdoende duidelijk worden.

Het juist behandelde vers luidt dan met de vermoedelijke scansie:
 „ça mök / e vëi / çanak / çak kuyā // (?) lakëi / paik tā //
 (?) rā jïök //”

Gaan wij thans over tot de verzen 4 en 5 van het gedicht, die hoewel van de 8-voetige afwijkend, toch nog een opvallende gelijkenis vertoonen. Het „inwendig” rijm wordt hier blijkbaar gevormd door resp. „tiyuh” met „ñuh” en „dupa” met „ĩā”, terwijl wellicht het woord „patau”, waarmee beide verzen eindigen, bedoeld is als eindrijm, hoewel reeds gezegd werd, dat zulk een eindrijm door de andere verzen van het lied niet afdoende bewezen wordt. Het afwijkende is gelegen in het aantal voeten, dat 7 bedraagt. Dit verschil vindt zijn oorzaak daarin, dat het woord, welks laatste lettergreep het inwendig rijm moet vormen met de laatste lettergreep van den derden voet van achter, in den 8-voetigen versregel de 4e voet en in den onderhavigen 7-voetigen de 3e voet uitmaakt. We hebben hier dus te doen met een vers van 3 + 4 voeten, waarbij de 3e op de 5e voet rijmt, terwijl de 8-voetige versregel 4 + 4 voeten telt, waarvan de 4e op den 6en voet rijmt. Opmerkelijk is echter, dat, indien men van het einde van het vers terugrekenet, het inwendig rijm op dezelfde plaats wordt gevormd, als bij de 8-voetige verzen, nl. door den 3en en 5en voet van achter. Hieronder zal blijken, dat dit ook voor de meer dan 8-voetige verzen opgaat, en misschien zelfs als een vaststaand principe moet worden beschouwd. Tenslotte moet men misschien ook hier met de mogelijkheid rekening houden, dat deze verzen slechts schijnbaar 7-voetig en in werkelijkheid 8-voetig zijn in geval van een vrijere uitspraak van bepaalde woorden. Zoo zou i.c. b.v. in de woorden „klāu” en „pluh” de consonanten-combinatie gesplitst kunnen worden middels een vocaal, waardoor een voet gewonnen zou worden¹⁾. Waar echter blijkbaar ook meer dan 8-voetige verzen in

¹⁾ Men zou dus b.v. uitspreken: „kalāu” en „puluh”, hetgeen in verband met het wisselend en onvast karakter der vocalen in den ongeaccentueerden voorlaatsten lettergreep niet zoo onwaarschijnlijk is. Zoo vindt men naast „blang” (= „plaine”, „endroit découvert”, vgl. Atj. „blang”, Mak. „bubulang”) ook „balang”, enz. Uit historisch oogpunt zou een dergelijke uitspraak ook voor „pluh” opgaan, dat uit „puluh” is ontstaan (vgl. Atj. „plōh”, Mal. „puluh”), doch minder voor „klāu”, dat uit „tēlu” is ontstaan, daar in het Tjam k slechts uit t ontstaat, waar deze onmiddellijk voor de l komt te staan, en men kan aannemen, dat de vocaal reeds was uitgevallen, vóórdát t in k was overgegaan (vgl. Atj. „lhèë”, uit „tlu”).

de Tjamsche poëzie kunnen voorkomen (zie hieronder), is er geen reden aan te nemen, waarom er niet eveneens mindervoetige zouden bestaan, al is het anderzijds wel opmerkelijk, dat de evenbedoelde meer dan 8-voetige verzen alle toch een even aantal voeten tellen, terwijl de oneven 7-voetige versregel iets onregelmatigs geeft. Op dit alles kan het lied, zooals het geschreven voor ons ligt ons echter geen uitsluitel geven.

Gescandeerd (behoudens de even genoemde mogelijke uitspraak van de woorden „klāu” en „pluh”) luiden deze verzen als volgt:

„ahauk / klāu pluh / tiyuh // kǎu nau / mök řiuh // dī tjan /
patau //”
„ahauk / klāu pluh / dupa // kǎu nau / mök řā // dī tjan /
patau //”. —

Rest ons ten slotte nog de beschouwing der eerste drie verzen, die ten aanzien van het aantal voeten zoo sterk van den Atjerschen (en Tjamschen 8-voetigen) versvorm afwijken. Met de ons uit het reeds behandelde ten dienste staande gegevens biedt hun structuur thans geen bijzondere moeilijkheden meer. Zoo schijnt mij het eerste verdeeld te moeten worden in 10 voeten, waarvan één, nl. de 6e, bestaande uit de lettergrepen (la-) „pěi hoh řiön”, drielettergrepig is, terwijl het inwendig rijm wordt gevormd door de laatste lettergreep van dezen 6en en die van den 8en voet, dus resp. met de woorden „řiön” en „tapön”. Ook hier valt het boven geconstateerde verschijnsel op, dat het inwendig rijm dezelfde positie in den 3en en 5en voet van achter blijft innemen.

Dit vers luidt als volgt:

„unī / unī / kǎu řih / klam nī / kǎu la- / pěi hoh řiön //
hoh řjěi / tapön // mök řjěi / tubhak //”.

Nog meer voeten hebben de hierop volgende verzen, die in bouw geheel aan elkander gelijk zijn: zij bestaan elk uit 12 tweelettergrepige voeten met een inwendig rijm tusschen den 8en en den 10en voet, resp. gevormd door de woorden „gauk rak” en „tubhak”, en „gauk řiuh” en „tikuh”. Andermaal ziet men het inwendig rijm de positie in den 3en en 5en voet van achter innemen.

Deze verzen luiden dan aldus:

„unī / unī / kǎu řih / klam nī / kǎu la- / pěi hoh / lamön /
gauk rak // hoh řjěi / tubhak // mök řjěi / tikuh //”,
„unī / unī / kǎu řih / klam nī / kǎu la- / pěi hoh / lamön /
gauk řiuh // hoh řjěi / tikuh // mök řjěi / tapön //”.

Resumeerende, constateeren wij, dat de Tjamsche verzen, evenals de Atjèhsche, het inwendig rijm kennen, dat zij eveneens 8 voeten van 2 dan wel meer lettergrepen kunnen tellen, doch dat zij, in tegenstelling met de Atjèhsche, er evenzeer meer (10 en 12) kunnen hebben en vermoedelijk ook minder (7); dat tenslotte, onafhankelijk van het aantal voeten, het inwendig rijm steeds (met uitzondering misschien van het 7e vers van het lied) gevormd wordt door den 3en en den 5en voet van achter, een verschijnsel, dat blijkbaar als een vast principe moet worden aangemerkt.

Van een slotrijm der eindlettergrepen van de verzen onderling kan uit dit lied niet afdoende blijken; de twee gevallen, waar zulk 'n rijm schijnt op te treden (het 4e met het 5e en het 6e met het 7e vers) kunnen zeer wel toeval zijn. Om het al of niet bestaan van een slotrijm in de Tjamsche poëzie te kunnen vaststellen, alsook om de onzekerheden ten aanzien van eenige verzen in het lied van den „kadhar” weg te nemen, ware een vergelijking met andere dichterlijke voortbrengselen der Tjamsche taal gewenscht; het is daarom te meer te betreuren, dat er voor zoover mij bekend, op dit gebied niets meer is gepubliceerd. Uit zulk 'n vergelijking zoude tevens kunnen blijken of de afwisseling van meer- en minder-voetige verzen in hetzelfde gedicht steeds mogelijk is en, zoo ja, of die afwisseling regelmatig dan wel willekeurig is, alle vragen, waarop het lied van den „kadhar” geen afdoend antwoord geeft.

Niettemin lijken mij de punten van overeenkomst, vooral ten aanzien van het inwendig rijm, met de Atjèhsche „sandja” opmerkelijk en belangrijk genoeg, om vermelding te verdienen. Deze overeenkomst, beschouwd in verband met die, welke tusschen beide talen bestaat in grammaticaal opzicht, in woordvorming, maar vooral in het klankstelsel, zoowel wat de historische ontwikkeling als den huidige stand daarvan betreft, en den woordenschat, die, behalve de talrijke woorden, die geheel of bijna gelijk zijn aan Indonesische, nog een aantal woorden bezit, welke aan het Tjamsch en het Atjèhsch gemeen zijn, zonder dat zij eenerzijds in de andere Indonesische talen en anderzijds in het Mon-Khmêr of Annamitisch worden aangetroffen ¹⁾, — is een schakel te meer in de reeks van aanwijzingen, die

¹⁾ Een klein deel hiervan vindt men in de korte vergelijkende Tjamsche woordenlijst, door G. K. Niemann gegeven in zijn „Bijdrage tot de kennis der verhouding van het Tjam tot de talen van Indonesië” in de „Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned. Indië, V, 6 (1891), blz. 27 e.v. — Deze lijst kan echter nog aanzienlijk uitgebreid worden. Zie ook de daar geciteerde literatuur.

op een bijzondere verwantschap, een gemeenschappelijke afkomst dezer talen, wellicht zelfs der haar sprekende volken en van hunne cultuur, schijnen te duiden. Te gelegener tijd hoop ik in dit tijdschrift op de bedoelde overeenkomsten in grammatisch, fonetisch en vocabularisch opzicht uitvoerig terug te komen.

Lhō' Seumawè, April 1932.